

ANİ KAZISI CAM BİLEZİKLERİ (2020-2022)¹

Gül GEYİK²

Öz

Cam bilezikler, MÖ 2. binden itibaren kullanılan süs eşyalarıdır. Pahalı madene alternatif olarak yapılan cam bilezikler farklı renk ve kesitlerde üretilmiş eserlerdir. Ani 2020-2022 kazı sezonunda ele geçen bilezik parçaları zengin bir tipoloji sunmaktadır. Cam buluntular arasında sayıca en fazla grubu bilezikler oluşturmaktadır.

Cam bilezikler, kesit ve süsleme özelliklerine göre farklı tipolojiler göstermektedir. Ani’de bulunan bilezikler genellikle dairesel, dikdörtgen ve üçgen kesitli olup süslemeleri yapım aşamasında tamamlanmıştır. Dairesel kesitli bilezikler tek veya çoklu cam ipliklerinin düz çekilip bırakılmasıyla veya spiral çekilip burma yapılmasıyla oluşturulmaktadır. Dikdörtgen kesitli bilezikler ise düz kesitli ve üzeri yivli eserler olarak farklı tipolojilere ayrılmaktadır. Üçgen kesitli bilezikler, genellikle eksiz yapım tekniğinde üretilen eserler olup İslam coğrafyasında sıkça görülmektedir. Ani’de çıkan üçgen kesitli bileziklerin ekli yapım tekniğinde üretilmiş olması ise dikkat çekicidir.

Cam bileziklerin çapları 4-9 cm arasında, kalınlıkları da 0,3 cm ile 0,8 cm arasında değişkenlik göstermektedir. Opak siyah, mavi, yeşil, kahverengi, turkuaz gibi geniş bir renk yelpazesine sahip olan bileziklerin içerisinde hemen her kesitte karşımıza çıkan mavi ve kahverenginin birlikte kullanılmış olduğu örnekler ise Ani’de karakteristik özellik gösterir.

Anadolu’da arkeolojik kazılardan ele geçen ve geniş bir zaman diliminde varlık gösteren cam bilezik buluntusu oldukça çoktur. Ani’de de-

¹ Bu çalışma “Kars Ani Ören Yeri Cam Buluntuları” başlıklı SAB-2021-9263 numaralı Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) kapsamında yapılmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. gul.geyik@atauni.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-4149-5938>

vam etmekte olan ve 2020-2022 yıllarında yapılan üç yıllık kazıdan çıkarılan cam bilezikler, Selçuklu Hamamı, Ebu-l Menuçehr Camii batısında yer alan Selçuklu Konutları ve Selçuklu Çarşısından elde edilmiştir. Bu kazı alanlarından çıkan eserler (Hamam hariç) Türk döneminde işaret etmektedir ve eserler 11-13. yüzyıl aralığına tarihlendirilebilir. Hamam kazı alanı ise, daha önce yapılan farklı katman ve kazı alanlarından gelen toprakla doldurulmuş olduğu için buradan çıkan eserlerin tarihlendirilmesinde bileziklerin benzerliğinden yola çıkılarak bir görüşe ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ani, Cam Bilezik, Teknik, Süsleme

ANI EXCAVATIONS GLASS BRACELETS (2020-2022)

Abstract

Glass bracelets are ornaments that have been used since the second millennium BC. Glass bracelets made as an alternative to expensive metal are artifacts produced in different colors and cross sections. The bracelet fragments found during the Ani 2020-2022 excavation season present a rich typology. Among the glass finds, bracelets constitute the largest group in number.

Glass bracelets show different typologies according to their cross section and ornamental features. The bracelets found in Ani are generally circular cross sections, flat cross sections and obliquely pointed cross sections, and their decorations were completed during the construction phase. Circular cross section bracelets are formed by pulling single or multiple glass threads straight and leaving them spirally twisted. Flat cross section bracelets, on the other hand, are divided into different typologies as flat cross section and grooved artifacts. Obliquely pointed cross section bracelets are generally produced in seamless technique and are frequently seen in Islamic geography. It is noteworthy that the obliquely pointed cross section bracelets found in Ani were produced in the seamed construction technique.

The diameters of the glass bracelets vary between 4-9 cm, and the thicknesses vary between 0.3 cm and 0.8 cm. Among the bracelets, which have a wide range of colors such as opaque black, blue, green, brown and turquoise, the examples in which blue and brown are used together, which we encounter in almost every cross section, show characteristic features in Ani.

Contemporary examples of glass bracelets that we dated to the 11th-13th centuries from the Ani excavations are also seen in the Byzantine and Islamic period excavations in the Anatolian geography. Glass bracelets obtained from Byzantine era excavation sites such as Yumuktepe, Kadikalesi, Amorium, Komana, St. Nicholas and Turkish-Islamic era excavations such as Gevele Castle, Kubad Abad, Divriği Castle, Harput Castle, Samsat are similar to the bracelets found in Ani.

There are many glass bracelet finds recovered from archaeological excavations in Anatolia which existed over a wide period of time. Glass bracelets unearthed during the ongoing three-year excavation in Ani in the years 2020-2022 were obtained from the Seljuk Hamam, Seljuk Houses and Seljuk Bazaar located to the west of Ebu-l Menucehr Mosque. Artefacts from these excavation areas (except for the Turkish Bath excavation area) point to the Turkish period and the artefacts can be dated to the 11th-13th century. Since the Hamam excavation area was filled with soil from different layers and excavation areas previously made, an opinion was tried to be reached based on the similarity of the bracelets in the dating of the artefacts found here.

Key Words: Ani, Glass Bracelet, Technique, Ornament

GİRİŞ

Ani, Kars'ın yaklaşık 45 km doğusunda, Ermenistan sınırında yer almaktadır. Önemli bir Ortaçağ kenti olan şehir, günümüzde UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndedir. 1892 yılında başlanan ve aralıklarla devam eden Ani Kazısı, Cumhurbaşkanlığı kararlı kazı statüsünde olup 2019 yılı itibarı ile Kafkas Üniversitesi öğretim üyesi Muhammet Arslan başkanlığında sürdürülmektedir. Ani Kazılarında son üç yılda gün yüzüne çıkarılan cam eserler, Türk İslam cam sanatı konusunda önemli veriler içermektedir (Arslan 2021; Arslan 2022). Ani'de cam üretiminin yapıldığını kanıtlar nitelikteki atölye, cüruf, üretim hatalı kap parçaları, Ani camlarını, çağdaşları ve Türk İslam camcılığında da önemli bir yere getirmektedir.

Ani camları arasında en yoğun grubu, bilezikler oluşturmaktadır. Bu çalışma, 2020-2022 yılları arasındaki kazılardan ele geçen ve daha önce genel özellikleri ile tanıtılan (Geyik 2022:459-470) 288 tane cam bilezik parçasının değerlendirilmesi üzerine yapılmıştır. Kesitlerine göre tipolojileştirilen bilezikler, boyut ve renkleriyle de zengin bir çeşitliliğe sahiptir.

Cam, kırılğan bir malzeme olduğu için arkeolojik kazılardan genellikle kırık cam parçaları gün yüzüne çıkarılmaktadır. Cam malzemenin çıktığı bilimsel kazılarda, en yoğun grubu çoğunlukla bilezik parçaları oluşturmaktadır. Bu parçalar, teknik, kesit, süsleme, renk ve boyutuyla ilgili, bileziklerin bütünü hakkında bilgi vermektedir. Cam bilezikler, dönemin takı modasını, üslup özelliklerini, varsa yerel üretime has bölgesel özelliklerini yansıtmaktadır. Farklı coğrafyalarda, benzer ve farklı özellikleriyle görülen cam bileziklerin, kadın takı dünyasında sahip olduğu önem, kültür tarihi içerisinde değerlendirilebilir olmalarını mümkün kılmaktadır. Kadim bir kültüre sahip Türklerin, Anadolu'daki ilk yerleşim yerlerinden olan Ani'den ele geçen cam bilezikler, dönemin estetik algısını ve kendi özgünlüğünü yansıtan eserler olarak yalnız cam sanatı tarihinde değil aynı zamanda kültür tarihinde de önemli bir yere sahiptir.

Kadın süs eşyaları arasında bulunan ve MÖ 2. binden itibaren örneklerine rastlanan cam bileziklerin (Spaer 1988:51), değerli taş ve madene alternatif olarak üretildiği bilinmektedir. Cam bilezik üretiminde ekli ve eksiz yapım teknikleri uygulanmaktadır. Eksiz yapım tekniği, cam hamurunun metal bir çubuğun ucuna alınarak kendi çevresinde döndürülmesiyle oluş-

turulur. Bu tekniğin en belirleyici özelliği iç yüzeyin aletle şekillendirilmesinden dolayı düz olmasıdır. Ancak iç yüzeyi düz olan her bileziğin eksiz teknikle üretildiği düşünülmemelidir. Çünkü Ani bilezik parçaları arasında görülen birleşim yerinin belirgin olduğu örnekler, bu tür eserlerin eksiz yapım tekniğinde üretilmiş olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Bununla birlikte Ani kazılarında tam bilezik çıkmadığı için eksiz bilezik yapıldığına dair bir kanıtımız olmadığı gibi her kesitten, ek yerleri belirgin bilezik parça örnekleri de sayıca çoktur. Ekli bilezik yapım tekniğinde, potadan alınan cam dairesel forma getirilerek iki ucu birleştirilir. Son araştırmalar bileziklerin, camın çubuk haline getirilip tekrar ısıtılması ve dairesel şekil verilmesiyle oluşturulduğunu da göstermektedir (Hazinedar Coşkun 2017:149-150)

 <p style="text-align: center;">Ekli Bilezik Yapımı</p>	 <p style="text-align: center;">Eksiz Bilezik Yapımı</p>
<p style="text-align: center;">Çizim 1. Ekli bilezik yapım tekniği (Eker 2020)</p>	<p style="text-align: center;">Çizim 2. Ekli bilezik yapım tekniği (Eker ve Özdemir 2022)</p>
	
<p style="text-align: center;">Foto. 1. Ani: Ek yeri belirgin bilezik cam parçası</p>	<p style="text-align: center;">Foto. 2. Ani: Ek yeri belirgin bilezik cam parçası</p>

Tipoloji

Cam bilezikler, kesit-süsleme ilişkilerine göre tipolojileştirilmektedir. Ani kazısından ele geçen cam bilezik parçaları kesitlerine göre dairesel, dikdörtgen ve üçgen kesitli olup kendi içerisinde formlarına göre tutarlı özellikler göstermekte, karakteristik bir üslup sunmaktadır. Sayıca çok az ele geçen yarı dairesel kesitli bilezikler Bizans cam işçiliğinin özelliklerini göstermektedir ve çalışmada bu bilezikler için ayrı bir değerlendirmeye gidilmiştir.

Tip 1. Dairesel Kesitli Bilezikler: Cam bilezikler arasında en sık karşılaşılan grup daireysel kesitli bileziklerdir. Tek renkli cam liflerinin daireysel şekil verilmesiyle oluşur. Bunun yanında bir veya birkaç cam lifinin kendi eksenini etrafında döndürülmesiyle daireysel kesitli burma bilezikler meydana gelir. Bazen de iki veya daha çok cam lifinin birlikte paralel çekilip düzensiz daireysel kesit oluşturduğu örnekler de bulunmaktadır.

a. Tek Renkli Dairesel Kesitli Bilezikler; Bu grup bilezikler, Ani Kazısı cam bilezik grupları içerisinde en zengin buluntu grubunu oluşturmaktadır. Bilezikler renk olarak opak siyah, mavi, yeşil, turkuaz, kahverengi, sarı ve bu renklerin ara tonlarındadır. Opak siyah bilezikler, ışığa tutulduğunda koyu yeşil ve kahverengi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu bileziklerin gün ışığındaki görüntüsü opak siyah olduğu için renk sınıflamasında da opak siyah renk tanımı yapılmıştır. Bileziklerin çapları 5-9 cm, kalınlıkları ise 0,4-0,8 cm arasında değişkenlik göstermekte ve genellikle çaplarının 6-8 cm, kalınlıklarının da 0,5-0,6 cm arasında olduğu görülmektedir.

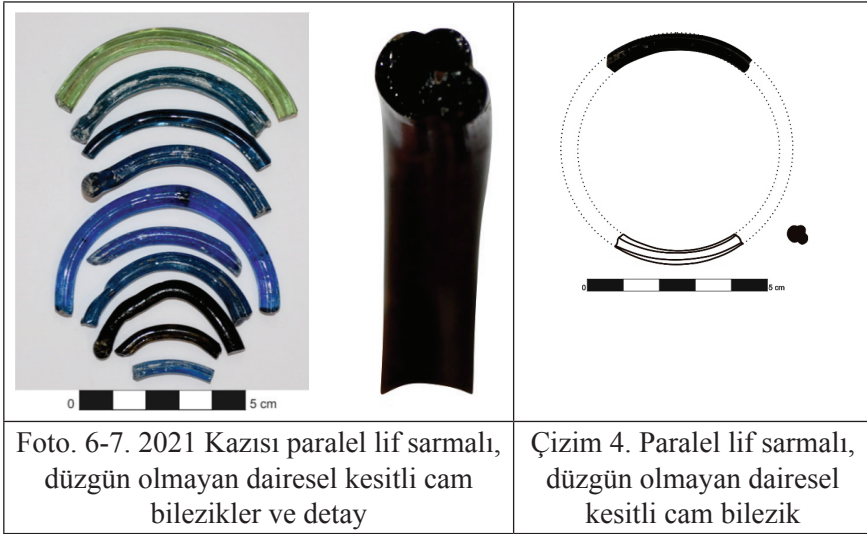
Tek renkli daireysel kesitli bileziklerin karakteristik özelliğe sahip olmayışları, yapım tekniğinin değişmeden devam etmesi ve camın yapıldığı hemen her dönemde üretilmiş olması gibi sebeplerden dolayı kesin bir tarihlenmenin yapılması zordur. Ancak kazılardan çıkan bu tip eserler, buluntu tabakası dikkate alındığında tarihlenmesi kolaylaşır. Anadolu'da Yumuktepe (Koroğlu 2002:360), Sardes (Von Saldern 1980:98-99), Tyna (Zanon 2013:185), Kadikalesi (Oral Çakmakçı 2012:119; Hazinedar Coşkun 2017:152), Komana (Bakırer 2019:338), Stratonikeia (Öztaşkın 2015:188), Sirkeci Marmaray (Canav Özgümüş 2009:23) gibi kazılarda Bizans dönemine tarihlendirilen tek renkli daireysel kesitli bileziklere rastlanmıştır. Bunun yanında Türk-İslam dönemine verilen bu tip eserler Samsat (Uysal 2020:306), Kubad Abad Sarayı (Uysal 2010:47), Harput İç Kalesi (Aytaç 2017:203), Gevele Kalesi (Yavuzylmaz 2017:53), Divriği Kalesi (Eser ve Şahin 2019:257) kazılarında görülmektedir. Kocaeli (Geyik Karpuz ve Çibuk 2017:285), Tire (Gürler 2000:122-123), Bergama (Atila ve Gürler 2009:194-197), Mardin (Geyik Karpuz 2017:147-148) ve Sinop (Temür ve Eker 2019:33) Müzelerinde bulunan benzer bilezikler ise kırık olmayan, tam örnekler olması ile dikkat çekmektedir.

	
<p>Foto 3. 2020 Kazısı opak siyah renkli, dairesel kesitli cam bilezikler</p>	<p>Foto 4. 2021 Kazısı tek renkli, dairesel kesitli cam bilezikler</p>
	
<p>Çizim 3. Tek renkli, dairesel kesitli cam bilezik</p>	<p>Foto 5. Opak siyah rengin ışık altında görünen amber rengi</p>

b. Paralel Lif Sarmalı Dairesel Kesitli Bilezikler; Aynı renk cam liflerinin birlikte çekilerek uçlarının birleştirilmesiyle oluşan bu bileziklerin kesitleri, genellikle düzgün olmayan profilli bir dairesel form oluşturmaktadır. . Bilezikler renk olarak opak siyah, mavi, yeşil, sarı ve bu renklerin ara tonlarındadır. Bileziklerin çapları 5-8 cm arasında, kalınlıkları da 0,5-0,7 cm arasında değişiklik göstermektedir.

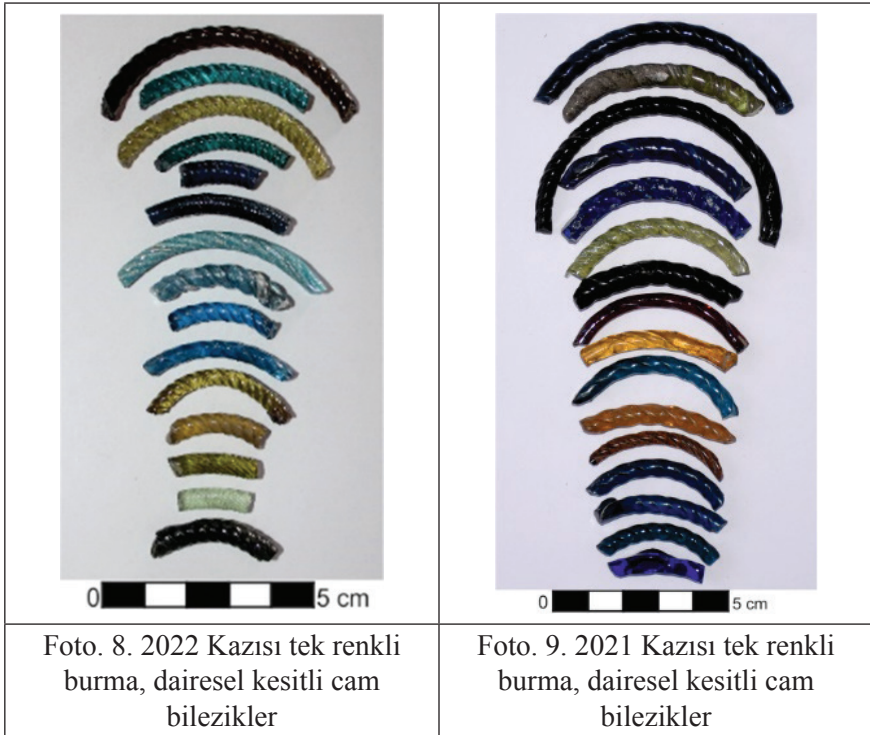
Kubad Abad Sarayı (Uysal 2010:46-47) ve Samsat (Uysal 2020:308) kazılarında çıkarılan paralel lif sarmalı bilezik örnekleri Ani bilezikleri ile benzerlik göstermektedir. Çağdaşı 12-13. yüzyıl Bizans camcılığında

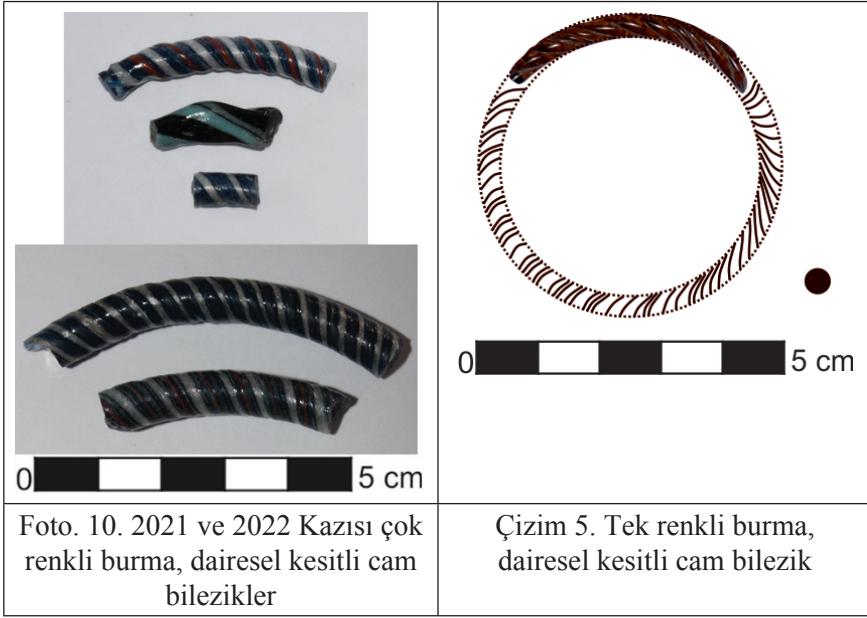
da opak siyah camın üzerine kırmızı veya yeşil renkli cam ipliklerinin paralel sarılarak bezemesi yapılan bilezikler görülmektedir (Oral Çakmakçı 2012:120; Hazinedar Coşkun 2017:152; Fındık 2012:38). Gevele (Yavuz-yılmaz 2017:60), Alaeddin Tepesi (Yavuz-yılmaz 2018:37) ve Divriği (Eser ve Şahin 2019:256) Kalesi kazılarında ele geçen farklı kesitlerdeki cam ipi bezemeli bilezikler, aynı dönemde Türk-İslam camcılığında bu tipin kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak Ani bilezikleri arasında, cam ipi bezemesi değil de birlikte cam liflerinin çekilmesiyle oluşan bezemesiz üretilmiş eserler bulunmaktadır.

c. Burma Bilezikler; Tek renk veya çok renkli cam liflerinin birlikte spiral burulması ile oluşan bu tip bileziklerde döndürme işlemi fazla yapıldığında sık bükümlü, az yapıldığında seyrek bükümlü bilezikler meydana gelir. Ani kazılarında elde edilen bilezikler arasında, tek renkli dairesel kesitli bileziklerden sonra en yoğun grubu oluşturan burma bilezikler daire kesitlidir. Bilezikler renk olarak opak siyah, mavi, yeşil, turkuaz, kahverengi, sarı ve bu renklerin ara tonlarındadır. Bunun yanında mavi-beyaz, siyah-turkuaz gibi iki renkli ve mavi-beyaz-kırmızı gibi üç renkli burma bilezikler de bulunmaktadır. Bileziklerin çapları 4-9 cm, kalınlıkları ise 0,4-0,8 cm arasında değişkenlik göstermekte ve genellikle çaplarının 6-8 cm, kalınlıklarının ise 0,5-0,6 cm arasında olduğu görülmektedir.

Anadolu'da Yumuktepe (Koroğlu 2002:361), Tyana (Zanon 2013:186), Kadikalesi (Oral Çakmakçı 2012:120-122; Hazinedar Coşkun 2017:153), Komana (Bakırer 2019:337), Aigai (Armağan ve Doğer 2020:44), Demre Aziz Nikolaos Kilisesi (Fındık 2017:431), Stratonikeia (Öztaşkın 2015:188), Sirkeci Marmaray (Canav Özgümüş 2009:23) gibi kazılarda Bizans dönemine tarihlendirilen tek renkli ve çok renkli burma bileziklere rastlanmıştır. Bunun yanında Türk-İslam dönemine verilen bu tip eserler Samsat (Uysal 2020:305), Kubad Abad Sarayı (Uysal 2010:46), Harput İç Kalesi (Taştemür ve Aytaç 2017:74), Gevele Kalesi (Yavuzylmaz 2017:54), Divriği Kalesi (Eser ve Şahin 2019:256), Tire Kutu Han (Uçar 2020:305) kazılarında görülmektedir. Tire (Gürler 2000:122-123), Mardin (Geyik Karpuz 2017:148), Samsun (Temür ve Özbilgin 2019:283-285), Kahramanmaraş (Eker 2019:166-169) Müzelerinde, Berna Oğuz (Hazinedar Coşkun 2020:40-41) ve TŞCF Cam Eserler (Canav 1985:92) Koleksiyonunda bulunan burma bilezikler, kırık olmayan tam örneklerdir.

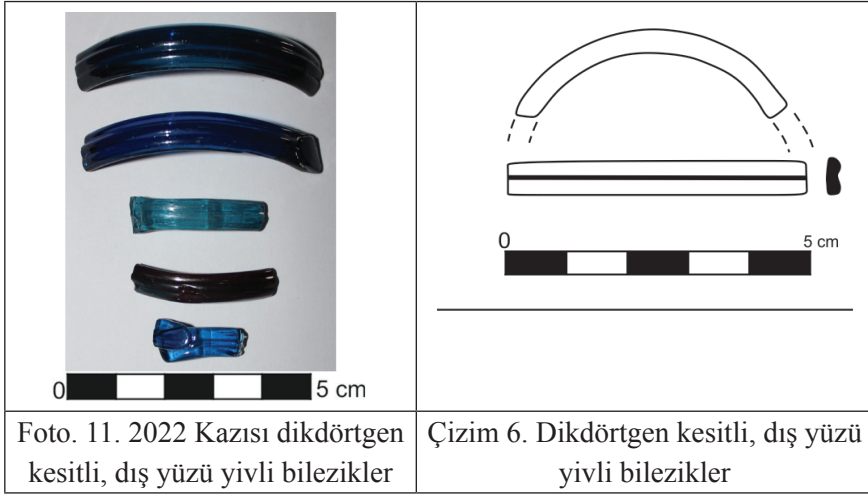

Tip 2. Dikdörtgen Kesitli, Dış Yüzü Yivli Bilezikler: Bu tip bileziklerin, çubuk haline getirilen camın ısıtılarak düz bir yüzeye veya objeye sarılarak, alet yardımıyla yivlerle süslemesi yapılır ve ardından iki ucu bir araya getirilerek halka şekli verilir. Bu konuda Kadıkalesi'nde bulunmuş olan yivli düz cam çubuk, bu tipin üretim yöntemini kanıtlayan önemli bir veridir (Hazinedar Coşkun 2017:157).

Ani cam bilezikleri arasında dış yüzü tek yivli ve iki yivli olan eserler genelde tek renklidir. Mavi, yeşil, turkuaz renkli ve ara tonlarında olan bileziklerin çapları 5-8 cm, genişlikleri 0,5-1 cm, kalınlıkları ise 0,3-0,6 cm aralığındadır.

Dış yüzü yivli bilezik tipi, Bizans camcılığında oldukça yaygındır. Yumuktepe (Koroğlu 2002:360), Kadıkalesi (Oral Çakmakçı 2012:127, 129; Hazinedar Coşkun 2017:157-159), Komana (Bakırer 2019:338), Demre Aziz Nikolaos Kilisesi (Fındık 2017:430-431), Stratonikeia (Öztaşkın 2015:179) gibi kazılarda bulunan eserler bu tipe örneklerdir. Türk-İslam döneminde ise Samsat (Uysal 2020:307-308), Kubad Abad Sarayı (Uysal 2013:141), Harput İç Kalesi (Taştēmür ve Aytaç 2017:74), Gevele Kalesi (Yavuzylmaz 2017:55) kazılarında görülmektedir.

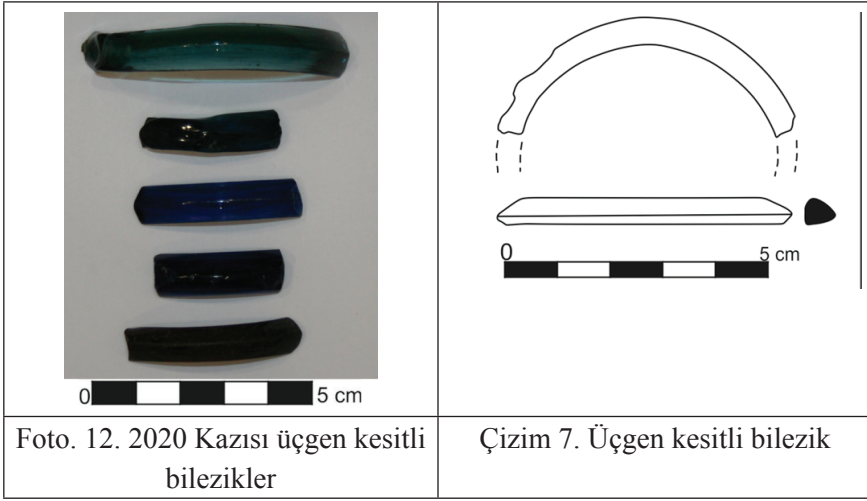

Tip 3. Üçgen Kesitli Bilezikler: Bu kesitteki bileziklerin İslami dönemde yaygınlık kazandığı görülmektedir (Spaer 1992:54). İçten düz olan bilezikler, dıştan farklı açılarda üçgen bir kesit göstermektedir. Özellikle opak siyah cam üzerine farklı renklerde yedirme tekniğinde süslemesi yapılmış ve eksiz teknikte üretilmiş olan bilezikler, İslam camcılığında karakteristik bir özellik göstermektedir (Geyik Karpuz 2019:461). İslam coğrafyasında Filistin (M. Spaer 1992:60) ve Mısır El-Kadim’de (Whitcomb 1983:102), Anadolu’da ise Erzurum (Öztürk 2013: 148-150) ve Elazığ (Geyik Karpuz 2019:469-476) Müzelerinde bu tip eserlerin örnekleri bulunmaktadır.

Ani’de bulunan üçgen kesitli bilezikler mavi, yeşil, turkuaz, kahverengi, opak siyah renklerinde ve ara tonlarındadır. Mavi ve yeşil en çok tercih edilen renklerdir. Çapları 6-8 cm (genellikle 7 cm), genişlikleri 0,7-1,2 cm, kalınlıkları ise 0,3-0,7 cm arasındadır. Üçgen kesitli bileziklerin eksiz teknikte yapılmış örnekleri yaygın olsa da Ani bilezikleri ekli teknikte üretilmiştir. Özellikle ek yerleri belirgin olan bilezik parçaları, bu tipin diğer örneklerinin de ekli teknikte üretilmiş olduğunu düşünmemize neden olmaktadır.

Anadolu Türk-İslam dönemi eserleri veren Samsat (Uysal 2020:306), Gevele Kalesi (Yavuzyılmaz 2017:55), Divriği Kalesi (Eser ve Şahin 2019:254), Tyana (Zanon 2013:190) kazılarında görülen üçgen kesitli bileziklerin özellikle Samsat ve Gevele Kalesi örnekleri Ani bilezikleri ile renk

ve teknik olarak da yakın benzerlik göstermektedir. Bizans camcılığında sık rastlanmayan bu tip bileziklerin bilinen örnekleri Demre Aziz Nikolaos Kilisesi (Fındık 2017:430) ve Kadıkalesi (Oral Çakmakçı 2012:130) kazılarında ortaya çıkarılmıştır. Samsat, Gevele Kalesi, Aziz Nikolaos Kilisesi ve Kadıkalesi kazı buluntuları genel olarak 12-13. yüzyıla verilmekte ve tarihi ile Ani buluntularıyla çağdaş olduğu düşünülmektedir.

Kahverengi-Mavi renkli bilezikler; Ani cam bilezikleri arasında kahverengi ve mavi renkli camdan yapılmış olan bilezikler, Ani için karakteristik özellik göstermektedir. Bu bileziklerin Ani eserleri arasında görülen üç tipte de örnekleri bulunmaktadır. Kahverengi ve mavi cam liflerinin birlikte çekilmesi ile dairesel kesitli (paralel lif sarma ve burma), dikdörtgen kesitli dış yüzü tek ve iki sıra yivli, üçgen kesitli bilezikler görülmektedir. Bu iki rengin birlikte kullanımında kahverengi opak olup, bazen kahverengi bazen de mavi renkli cam yoğunluk kazanmıştır.

	
Foto 13. Kahverengi-Mavi renkli burma, dairesel kesitli bilezik	Foto 14. Kahverengi-Mavi renkli dairesel kesitli bilezik
	
Foto 15. Kahverengi-Mavi renkli dikdörtgen kesitli, dış yüzü yivli bilezik	Foto 16. Kahverengi-Mavi renkli üçgen kesitli bilezik

Bizans üsluplu boyalı bilezikler; Ani’de boyalı bilezik grubuna giren 2020 yılı kazısında bir adet, 2022 yılı kazısında ise iki adet, toplamda üç tane bilezik bulunmuştur. Boyalı bileziklerin Bizans döneminde sıkça kullanıldığı görülmektedir. Anadolu ve Balkanlarda, kazı, müze ve özel koleksiyonlarda bulunan boyalı bileziklerde görülen bezeme de oldukça çeşitlilik göstermektedir (Oral Çakmakçı 2010:545-553; Çakmakçı 2017:132-135; Bakırer 2019:336; Köroğlu 2002:363; Lightfoot 2005:177-178; Zanon 2013:189; Yavuzylmaz 2017:54; Uysal 2020:309; Temür ve Özbilgin 2019:285-286; Canav 1985:93-95; Gürler 2000:125-130; Antonnaras 2009:Pl.VI; Bugoi vd. 2013:2883; Djingov 1978:153-154; Davidson 1952:264; Han 1975: 115-116).

Ani’de bulunan boyalı bileziklerde, mavi cam üzerine bej, sarı, kırmızı renklere daire, spiral ve zikzak çizgilerden oluşan geometrik motifler ile eşkenar dörtgen içerisine yerleştirilmiş haç motifi görülmektedir.

 0 5 cm	 0 5 cm
Foto 17. 2020 Kazısı Bizans üsluplu boyalı bilezik	Foto 18. 2022 Kazısı Bizans üsluplu boyalı bilezik

Değerlendirme ve Sonuç

Ani'de 2020-2022 yılları arasında yapılan 3 yıllık kazıdan elde edilen 288 adet cam bileziğin genel özellikleri ile değerlendirildiği bu çalışmada eserler göstermiş oldukları tipe göre üç başlık altında toplanmıştır. Dairesel kesitli, dikdörtgen kesitli dış yüzü yivli ve üçgen kesitli olan bilezikler, genel bir tipoloji oluşturmaktadır. Bunun yanında Ani bilezikleri arasında kahverengi-mavi renkli bilezikler karakteristik özellik göstermesi ile dikkat çekmektedir.

Bilezikler, Ani Örenyerinde Selçuklu Büyük Hamamı, Selçuklu Çarşısı ve Selçuklu Konutları kazı alanlarından çıkarılmıştır. Şehrin bu mimari eserlerinin Türk-İslam döneminde 11-13. yüzyılda yapılmış ve zamanla büyümüş olduğu bilinmektedir (Arslan 2021:142, 158, 165; Arslan 2022:1-13). Bu kazı alanlarında çıkarılan seramik, sikke gibi bulgular da 11-13. yüzyıl aralığına (Arslan 2022) işaret etmektedir.

Ani'de Konutlar ve Çarşı mevkiinde 2006-2009 yılları arasında yapılan kazılardan elde edilen cam bilezikler incelenmiştir (Çoruhlu ve Oktay 2011). Ani'den daha önce çıkan bilezikler ile araştırmamız kapsamındaki bu eserlerin benzer özellikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Özellikle kazı alanlarının yakın bölgeler olması, bilezik tipolojisini de benzer kılmaktadır. Çoruhlu ve Oktay (2011) çalışmalarında bilezikleri 11-13. yüzyıl aralığına vermektedir.

Ani Selçuklu Çarşısı kazı alanında yer alan bir atölyede çok sayıda cam kap parçası ve bilezik parçası yanında cam cürufu, üretim hatalı kap parçalarının bulunması Ani'de yerel bir üretimin olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ani cam bilezikleri, teknik, renk, boyut ve kesitleri ile kendi içerisinde tutarlı bir tipoloji vermekte ve yerel üretim olduğunu düşündürmektedir. Özellikle karakteristik özellik gösteren kahverengi-mavi renkli bileziklerin yerel üretim olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte Ani'den elde edilen her cam eserin yerel üretim olduğunu söylemek doğru değildir. Nitekim boyalı bileziklerin çok az sayıda olması, bu eserlerin başka bir bölgeden buraya geldiği kanısını uyandırmaktadır.

Sonuç olarak, Ani'den çıkarılan cam bileziklerin bulunduğu alanlar göz önünde tutulduğunda ve çağdaşları ile karşılaştırıldığında, eserleri 11-13. yüzyıl arasına tarihlendirmek mümkündür. Bunun yanında yapılması

planlanan arkeometrik çalışmalar bu konuda daha aydınlatıcı olacaktır. Ani'den çıkarılan çok sayıda cam parçası arasında en yoğun grubu bilezikler oluşturmaktadır. Ani bilezikleri, cam bilezik üretiminde Türk-İslam camcılığında önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

Antonaras, Anastassios C. (2009). “Old And Recent Finds Of Byzantine Glass from Northern Greece”, *Journal of the Serbian Archaeological Society*, 25, s.83-101.

Armağan, Muhsine E. ve Doğer, Lale (2020). “Aigai Bizans Cam Bilezikleri (2004-2014)” *Sanat Tarihi Dergisi*, 29/1, s.33-49.

Arslan, Muhammet (2021). *Anadolu’da İlk Selçuklu Mimarisi Ani*, Konya: Palet Yayınları

Arslan, Muhammet (2022). *Ani Örenyeri Kazısı 2019-2021 Yılı Çalışmaları*, Konya:Palet Yayınları.

Atila, Cenker ve Gürler, Binnur (2009). *Bergama Müzesi Cam Eserleri*, İzmir:BERKSAV.

Aytaç, İsmail (2017). “Harput İç Kalesi Kazısı 2014 Yılı Arkeolojik Buluntuları”, *Turkish Studies*, 12/1, s.191-210.

Bakırer, Ömür (2019). “Komana Glass Bracelets, Preliminary Report”, *Komana Small Finds*, B. Erciyas ve M. Acara Eser (Ed.), İstanbul: Ege Yayınları, s.265-338.

Bugoi, R. ve Poll, I., Manucu-Adameşteanu Gh., Neelmeijer C. Neelmeijer, Eder F. (2013). “Investigations of Byzantine Glass Bracelets from Nufaru, Romania Using External PIXE-PIGE Methods”, *Journal of Archaeological Science*, 40, s.2881-2891.

Canav Özgümüş, Üzlifât (2009). “Late Roman/Early Byzantine Glass from the Marmaray Rescue Excavations at Sirkeci, İstanbul”, E. Lafı (Ed.), *Late Roman/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean*, s.17-24.

Canav, Üzlifât (1985). *Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu*, İstanbul: T.Ş.C.F.A.Ş. Belge ve Bilgi Merkezi.

Çoruhlu, Yaşar ve Oktay, Jale Ö. (2011). “2006-2009 Kars Ani Kazılarında Ortaya Çıkarılan Cam Bilezikler Üzerine”, *XIV. Ortaçağ ve*

Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu 20-22 Ekim 2010 Konya, s.155-171.

Davidson, Gladys R. (1952). *Corinth XII: The Minor Objects*, Princeton: American School of Classical Studies Publications.

Djinkov, Georgy (1978). “Bracelets en Vere Á Décor Peint de la Bulgarie Médiévale”, *Annales Du 7e Congr s De L’Association Internationale Pour L’Histoire Du Verre, Berlin-Leipzig 15–21 Ao t 1977*, Liege, s.149–157.

Eker, Fevziye (2019). Antikçağın S s : Kahramanmaraş Müzesi’ndeki Kaburgalı ve Burma Cam Bilezikler”, *TÜBA-AR*, 25, s.161-171.

Eker, Fevziye ve  zdemir, Pervin V. (2022). “Fatsa-Kurtuluş Mahallesi 2021 Kurtarma Kazısı Cam Buluntuları”, *Fatsa ve Yoresi Tarihi II*, S. Gülten ve M.  zkan, M. Karakulak, K. Yavuz, C. Erbil (Ed.), Erzurum: Fenomen Yayıncılık, s.115-128.

Eser, Erdal ve Şahin, Müberra (2019). “Divriği Kalesi Kazısı Cam Bilezik Buluntuları”, *Her Y niyle Sivas Kongresi’nin 100. Yılında Sivas Uluslararası Sempozyumu*, C.3, H. Yekbaş ve A. Yüksel (Ed.), Sivas, s.249-264.

Fındık, Ebru (2012). “2012 Yılı Efes Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı Kazıları Depo  alışmalarından İlk Gözlemler, Yeni Bir Keşif: Ayasuluk’ta Cam Atölyesi”, *Selevcia*, III, s.31-48.

Fındık, Ebru (2017). “Bir Güzellik Nesnesi Olarak Cam Bilezikler: Demre/Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Buluntuları (1989-2016)”, *Adalya*, 20, s.423-448.

Geyik Karpuz, G l (2017). “Mardin Müzesi’nde Bulunan Bezemesiz Cam Bilezikler  zerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 59, s.145-156.

Geyik Karpuz, G l (2019). “Elazığ Müzesi’nde Bulunan İslami Dönem Cam Bilezikler”, O. Kunduracı ve A. Yavuzyılmaz (Ed.), *Yaşar Erdemir’e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları*, Konya: Literatürk Academia, s.453-479.

Geyik Karpuz, Gül ve **Çibuk**, Kemal (2017). “Kocaeli Arkeoloji ve Etnografya Müzesinde Bulunan Cam Bilezikler”, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Sempozyumu III*, C.I, İzmit, s. 283-296.

Geyik, Gül (2022). “Ani Kazısı Cam Buluntuları (2020-2021)”, *25.Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları*, A. Çaycı ve A. Yavuzylmaz (Ed.), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, s.459-470.

Gürler, Binnur (2000). *Tire Müzesi Cam Eserleri*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Han, Verena (1975). “The Origin and Style of Medieval Glass Found in The Central Balkans”, *Journal of Glass Studies*, 27, s.114-126.

Hazinedar Coşkun, Tümay (2017). “Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Bizans Cam Bilezikleri: Anaia Üretimi Bileziklerin Yapımına İlişkin Gözlemler”, *TÜBA-KED*, 16, s.145-162.

Hazinedar Coşkun, Tümay (2020). “Berna Oğuz Koleksiyonu’ndan Bizans Dönemi Cam Takıları”, *TÜBA-KED*, 22, s.31-49.

Koroğlu, Gülgün (2002). “Yumuktepe Höyüğünden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri”, *Ortaçağ’da Anadolu, (Aynur Durukan’a Armağan)*, Ankara, s.355-372.

Lightfoot, Christopher. S. (2005). “Glass Finds at Amorium”, *Dumbarton Oaks Paper*, 59, s.173-181.

Oral Çakmakçı, Zeynep (2010). “On ikinci ve On üçüncü Yüzyıllarda Bizans Cam Bileziklerinde Bezeme ve Biçim Değişimleri”, *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu*, A. Ödekan ve E. Akyürek, N. Necipoğlu (Ed.), İstanbul, s.545-553.

Oral Çakmakçı, Zeynep (2012). “Kuşadası-Kadıkalesi Kazılarında Süs Amaçlı Cam Objeler: Boncuklar ve Bilezikler”, *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı 6-8 Ekim 2011*, Ankara: ODTÜ Yayınları, s.114-135.

Oral Çakmakçı, Zeynep (2017). “Ödemiş Müzesi Koleksiyonundaki Bizans Dönemi Boyalı Cam Bilezikleri”, *TÜBA-KED*, 16, s.125-143.

Öztaşkın, Muradiye (2015). “Stratonikeia Bizans Dönemi Cam Buluntuları”, *Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, B. Söğüt (Ed.), İstanbul: Ege Yayınları, s.175-188.

Öztürk, Nurettin (2013). *Erzurum Müzesi Cam Eserleri*, Erzurum.

Spaer, Maud (1988). “The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine”, *Journal of Glass Studies*, 30, s.51-61.

Spaer, Maud (1992). “The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings”, *Journal of Glass Studies*, 34, s.44-62.

Taştemür, Emre ve Aytaç, İsmail (2017). “Harput İç Kale Kazısı Cam Fırınlara Ait İlk Gözlemler”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, Isparta, s.69-89.

Temür, Akın ve Eker, Fevziye (2019). “Sinop Müzesi’nde Bulunan Geç Antik Çağ Cam Bilezikleri”, *Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı’ya Sunulan Yazılar*, A. Erön ve E. Erdan (Ed.), Ankara: Bilgin Kültür Sanat, s.17-34.

Temür, Akın ve Özbilgin, Özkan (2019). “A Group of Glass Bracelets from Samsun Museum”, *Settlements and Necropoleis of the Black Sea and Its Hinterland in Antiquity: Select Papers from the Third International Conference ‘The Black Sea in Antiquity and Tekkeköy: an Ancient Settlement on the Southern Black Sea Coast’ 27-29 October 2017 Tekkeköy Samsun*, G. R. Tsatskheladze ve S. Atasoy (Ed.), Oxford: Archaeopress Publishing, s.281-288.

Uçar, Aygöl (2020). “A Group of Bracelets Obtained from Tire Kutu Han”, *ANES*, 57, s.299-312.

Uysal, Zekiye (2010). “Kubad Abad Kazılarında Bulunan Cam Bilezikler (2005-2010)”, *Sanat Tarihi Dergisi*, XIX/2, s.43-54.

Uysal, Zekiye (2013). *Kubad- Abad Sarayında Selçuklu Cam Sanatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uysal, Zekiye (2020). “Samsat Kazılarında Bulunan Cam Bilezikler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 29/1, s.301-317.

Von Saldern, Axel (1980). *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*, London: Harvard University Press.

Whitcomb, Donald S. (1983). “Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt”, *Journal of Glass Studies*, Vol.25, s. 101-108.

Yavuzyılmaz, Ahmet (2017). “Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları (2013-2015)”, *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 02-05 Kasım 2016, Sakarya*, s.49-61.

Yavuzyılmaz, Ahmet (2018). “Konya Alaeddin Tepesi Kazılarında Bulunan Cam Bilezikler”, *XXII. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri I Özet Kitapçığı 24-26 Ekim 2018 İstanbul*, s.37.

Zanon, Michela (2013). “Tyana/Kemerhisar (Niğde): Glass Bracelets of the Byzantine and Islamic Period”, *Anatolia Antiqua*, XXI, s.181-197.